

USTROJE GOSPODARCZE

Wśród pytań, które można postawić pod adresem życia gospodarczego, najczęściej formułowane bywają: - jak w życiu gospodarczym jest? - dlaczego tak jest?

Ustrój gospodarczy jest czynnikiem najważniejszym rozstrzygającym, czy społeczeństwo jest ubogie, czy bogate. Pewien typ ustrojów sprzyja bowiem rozwojowi, a inny go hamuje.

Nim wyjaśnimy czym jest ustrój gosp. - dwa terminy:

CZYNNOŚĆ GOSPODARCZA - działanie, podejmowane po to, żeby nastąpiła zmiana sytuacji gospodarczej lub po to, by zapobiec zajściu takiej zmiany.

PRAWO DO POSIADANIA jakiegoś dobra przysługuje temu, kto legalnie może zostać jego właścicielem.

USTRÓJ GOSPODARCZY - stanowią go reguły prawne, które przesądzają o tym, komu oraz jakie przysługują prawa do posiadania oraz kto i jakie może bądź musi wykonywać czynności gospodarcze.

Ustroje gosp. różnią się między sobą głównie ilością zakazów posiadania dóbr i wykonywania czynności, a także ilością nakazów wykonywania czynności.

Janos Kornai – wybitny ekonomista węgierski proponuje ocenianie systemów gospodarczych za pomocą cech ogólnych, wywierających zasadniczy wpływ na ludzi w nich żyjących. Autor wymienia siedem głównych grup **dezyderatów** – kryteriów:

- 1) **realny wzrost systemu gospodarczego** – wzrost produkcji, dochodu narodowego, konsumpcji oraz wolumenu mocy produkcyjnych;
- 2) **postęp techniczny** – system powinien zapewniać wprowadzanie nowych wynalazków;
- 3) **przystosowawcze własności systemu** – zdolność adaptacyjna systemu do koniecznych zmian produkcji i konsumpcji;
- 4) **selekcyjne właściwości systemu** – w odniesieniu do nowo pojawiających się organizacji oraz osób zajmujących kierownicze stanowiska w organizacji – przedsiębiorczość, zdolności organizacyjne, zdyscyplinowanie;

- 5) **podział dochodu i zatrudnienia** – sprzeczność pomiędzy bodźcowym a egalitarnym podziałem oraz konieczność zapewnienia pełnego zatrudnienia;
- 6) **rozwój kulturalny i społeczny** – dotyczy zapewnienie rozwoju nauki, wydłużenia okresu nauczania, poprawa służby zdrowia,
- 7) **własność, władza i decyzje** – sprzeczności pomiędzy nimi, centralizacja i decentralizacja władzy

USTRÓJ LIBERALNY I ETATYSTYCZNY

Liberalizm to pogląd w myśl, którego gospodarka funkcjonuje lepiej im mniej czynności gospodarczych zastrzeżonych jest dla instytucji lub przedsiębiorstw państwowych oraz im mniej czynności nakazanych jest przez państwo.

Swoboda działalności gospodarczej, wolność gospodarcza

Ustrój etatystyczny - występuje, gdy dużo czynności gosp. jest zastrzeżonych wyłącznie dla instytucji i przedsiębiorstw państwowych oraz im więcej czynności jest nakazanych przez państwo. Np. w PRL obrót dewizami był zarezerwowany dla instytucji państwowych. Podobnie eksport i import - tylko p. państwowe. Tak samo produkcja na dużą skalę i handel hurtowy.

Pozostałością po ustroju etatystycznym w Polsce są koncesje, mówi się, żeby znosić koncesje ale państwo za dużo traci, taka sytuacja jest wygodna

GOSPODARKA CENTRALNIE ZARZĄDZANA I GOSP. RYNKOWA

XX wiek to czas konfrontacji między tymi dwoma rodzajami gosp. Po raz pierwszy w historii gospodarka centr. zarz. pojawiła się w Rosji po 1917 roku. Po II wojnie św. system ten rozszerzył się na Chiny, kilka państw azjatyckich i kilka państw Europy Środkowo-Wschodniej. W latach sześćdziesiątych również kilka państw afrykańskich i Kuba.

Gospodarka centralnie zarządzana jest wysoko zetatyzowana. Dla państwa zarezerwowana jest działalność banków, handel zagr., handel hurtowy i w dużej części detaliczny, produkcja przemysłowa i rolna na dużą skalę. W niektórych krajach nawet użytkowanie małych obszarów ziemi, rzemiosło i drobny handel.

Wysoki stopień etatyzacji to jednak nie wszystko. Dochodzą również **dyrektywy gospodarcze** - dyrektywa nakłada na jednostkę gospodarczą obowiązek prowadzenia działalności w dziedzinach i rozmiarach określonych przez władze i metodą przez te władze wymaganą.

Przykłady:

- przedsiębiorstwo produkcyjne musi wykonać żadaną przez władzę produkcję o wymaganej strukturze;
- bank musi udzielić kredytów o określonej przez władze wartości;
- przedsiębiorstwo handlowe musi sprzedać towary o ustalonej łącznej wartości, towary te muszą mieć określoną strukturę asortymentową etc.

Takie dyrektywy nosiły nazwę planów gospodarczych.

Dzisiaj też istnieją plany, np. w Japonii, Plan wieloletni zwiększenie tempa wzrostu gospodarczego do 5% rocznie

Przedsiębiorstwom nie wolno było zaopatrywać się poza tzw. **rozdzielnikiem**, czyli wydanym przez władze zezwoleniem na zakup określonej ilości czynników produkcji. Rozdzielnik ograniczał popyt przedsiębiorstw niezależnie od ich potrzeb i pieniędzy.

W praktyce w okresie 1918 – 1989 w Europie obserwować można było dwa warianty takiego systemu:

- * **socjalizm planowy**: zasoby były własnością państwa, ich alokacja odbywała się zgodnie z centralnym planem państwa (b. ZSRR i b. NRD, Rumunia),
- * **socjalizm rynkowy**: zasoby były własnością państwa lub w dyspozycji realnej samorządów i innych podmiotów gospodarczych; alokację zasobów determinował w pewnym stopniu mechanizm rynkowy (b. Jugosławia, Węgry i Polska, a dziś także Chiny).

Chiny: fenomen dzisiejszej ekonomii, socjalizm rynkowy, hybryda, rozwój w tempie 10% rocznie od kilkadziesiąt lat, inwestycje zagraniczne, rozwój regionów, zachęty inwestycyjne

Kraj kontrastów:

Dzieci, dysydenci, opozycja, korupcja (największa na świecie, kara śmierci)

Gospodarka rynkowa istnieje, gdy podstawowym motywem działania przedsiębiorstw jest max. zysku, a podstawowym sposobem kontaktów między przedsiębiorstwami są transakcje kupna - sprzedaży zawierane w oparciu o swobodne negocjowanie ceny.

Zwróćmy uwagę, że gospodarka rynkowa nie musi być jednocześnie liberalną. Większość czynności może być w niej dalej zastrzeżonych dla przedsiębiorstw i instytucji państwowych. Jeśli jednak przedsiębiorstwa te nie otrzymują dyrektyw gosp. i nie są objęte zakazem zaopatrywania się poza rozdzielnikiem, a celem ich działalności jest zysk to taka gosp. jest rynkowa.

STANOWE USTROJE GOSPODARCZE

Ustrój jest **stanowy**, gdy jakaś część ludności, nie z uwagi na to, czym się zajmuje, lecz z racji pochodzenia objęta jest na mocy prawa większą liczbą zakazów prowadzenia i nakazów wykonywania czynności gospodarczych niż pozostała jej część. Innymi słowy, gdy jakiejś części ludności przysługuje znacznie mniej wolności gosp. niż reszcie.

Przykłady:

- Polska przedrozbiorowa - dla szlachty b. liberalny ustrój, oprócz bicia monety i ściągania podatków mogli wykonywać wszystkie czynności gosp., inna sytuacja chłopów - nie mogli posiadać ziemi, prowadzić działalności gosp. oraz musieli wykonywać nieodpłatnie pracę - pańszczyzna;
- ustrój niewolniczy;
- III Rzesza.

Przeciwieństwem ustroju stanowego jest ustrój bezstanowy.

KAPITALIZM A SOCJALIZM

Zanim wyjaśnimy istotę tych ustrojów wprowadzimy jedno pojęcie - **dobro gospodarcze** - obiekt przy pomocy, którego można prowadzić działalność, w rezultacie której przychody wyższe są od kosztów, czyli powstaje nadwyżka ekonomiczna.

Przykłady: fabryka, ziemia, sklep, bank, gabinet lekarski, autobus etc.

Możliwość uzyskiwania nadwyżki nie świadczy o jej faktycznym otrzymywaniu. Dobro nie przynoszące nadwyżki nie traci bowiem swego gospodarczego charakteru. Właściciel dobra gospodarczego może nim być w różnym stopniu. Wyróżniamy trzy stopnie własności w zależności od uprawnień przysługujących posiadaczowi. Trzy grupy uprawnień:

1. prawo do sprzedaży dobra lub nieodpłatnego przekazania dowolnej osobie prywatnej lub fizycznej;
2. prawo do prowadzenia przy użyciu dobra działalności gospodarczej, której sensem jest otrzymanie nadwyżki ekonomicznej;
3. prawo do użytkowania dobra zgodnie z jego fizycznymi właściwościami.

Żadne z tych uprawnień nie jest **uprawnieniem pełnym**. Właściciel rzeczy musi przestrzegać przepisów sanitarnych (a więc ograniczenie 3). Poprzez płacenie podatków możliwość otrzymania nadwyżki (2) zostaje ograniczona. Państwo może zastrzec sobie możliwość pierwokupu (ograniczenie 1).

Kapitalizm

Ustrój jest kapitalistyczny wówczas, gdy większość dóbr gospodarczych jest własnością prywatną, przy czym własność ta obejmuje przynajmniej pierwszą i drugą grupę uprawnień.

Socjalizm

Ustrój jest socjalistyczny, gdy większość dóbr gospodarczych jest własnością kolektywną, w przypadku dóbr prywatnych ograniczoną jedynie do pierwszej grupy uprawnień.

USTRÓJ DEMOKRATYCZNY I DYKTATORSKI

Demokratyczny ustrój gospodarczy występuje, gdy całe społeczeństwo lub przynajmniej stan uprzywilejowany wyposażony jest w mechanizmy wyborcze, za pomocą których może wpływać na charakter prawa gospodarczego, może zmieniać obowiązujące nakazy i zakazy, a także rozszerzać lub ograniczać uprawnienia właścicieli.

Dyktatorski ustroj gospodarczy - jezeli mozliwosci te nie istnieja i stanowienie prawa odbywa sie z pominięciem wspomnianych mechanizmów.

Przykłady:

- szczególnym typem ustroju demokratycznego jest ustroj demokratyczny będący zarazem stanowym (starożytna demokracja ateńska, polska szlachecka);
- dyktaturze w Europie Środkowo - Wschodniej towarzyszył ustroj etatystyczny, socjalistyczny i centralnie zarządzany,
- znane są też przypadki ustrojów dyktatorskich, a równocześnie liberalnych, bezstanowych, kapitalistycznych i rynkowych - Hiszpania w czasach gen. Franco, Chile - Pinochet